

CONVERTIREA PERSONALITĂȚII – ÎNTRE NORMAL ȘI PATOLOGIC

Maria-Elena OSICEANU¹

osiceanum@yahoo.fr

ABSTRACT

The converting of the individuals, phenomenon situated at the limit of normality, based on the principle of personality “modularization”, appears as a form of adaptation to the social change. The most intimate psychological mechanisms of converting are, simultaneously, a change of social affiliation and an identity change. Although based on the phenomenon of dissociation, converting is not a pathological phenomenon. The strongest dissociation of personality refers to the parallel internalisation of more social universes. Without the existence of an intra-psychic conflict, the converting is not possible. The main reasons leading to the converting of human personality are: faith, opportunism and conformism.

KEYWORDS: psychic conversion, converted personality, psychic dissociation, intra-psychic conflict.

1. FENOMENUL DE CONVERTIRE: CARACTERIZARE GENERALĂ

Variația reacțiilor individuale la situații diverse este o temă frecvent analizată în ultimele decenii, atât în psihologia personalității, cât și în psihologia socială și clinică. Cu toate că psihologia individualității asimilează adesea, omul ca ființă socială, unui individ identic cu el însuși în orice situație, după cum o dovedesc anumite fenomene, cunoscute sub denumirea de fenomene de conversiune sau de convertire, unitatea imaginată a omului în fond, se exprimă printr-o realitate dinamică. Există, în primul rând, acele fapte stranii, reprezentate de "schimbările" de personalitate, convertirea personalității demonstrând, mai mult decât clar că unii indivizi se schimbă.

¹ Doctor în psihologie, conferențiar la Universitatea Tehnică de Construcții București, membru CRIFST.

Convertirile religioase sunt asemenea ocazii de a observa apariția unei personalități noi care, deși ascunsă, inconștientă, „izbucnește” la un moment dat, înlocuind vechea personalitate. Cursul existenței celui convertit este profund bulversat și, uneori, nici persoana în cauză, nu se mai recunoaște pe ea însăși. În afara convertirilor religioase, există și convertiri morale, politice, estetice care, de asemenea, se manifestă prin alterări profunde și permanente ale modului de a simți și acționa.

Multe alte fenomene insolite, dezvăluie „fațetele” ascunse ale unor personalități: oameni care duc o viață dublă împărțindu-se între două familii ce se ignoră reciproc sau, de exemplu, indivizi constrânși să onoreze diverse obligații sociale, adesea contradictorii, evenimente ce provoacă o adevărată fragmentare a personalității. Astfel de fenomene, situate în limita normalului, au la bază principiul „modularizării” personalității.

Convertirea indivizilor, fenomen straniu la prima vedere, adesea considerat un artefact, un epifenomen, apare, dimpotrivă, ca un element crucial cu funcție socială: convertindu-se, indivizii își schimbă statutul, comunitatea, uneori societatea în care trăiesc; iar reciproca, nu este mai puțin adevărată: prin convertirea indivizilor se produc adeseori schimbări sociale. Considerată o formă inevitabilă de adaptare la schimbările sociale, la rândul-i, convertirea poate fi motorul transformărilor care se produc în plan social. Adeseori rejecți, huliți, batjocoriți, convertiții sunt cei care, prin ideile lor novatoare, pot revigora un grup sau un sistem social. Văzută sub acest unghi, al inovării, al transformărilor, uneori radicale, convertirea îndeplinește o altă funcție socială, care nu mai este adaptativă, ci revoluționară.

Deși poate fi concepută ca un instrument extraordinar de puternic folosit de societate pentru a-și „re-forma” sau „înlocui” membrii – ca în cazul schimbării de rol sau de statut –, nu este mai puțin adevărat că mecanismele cele mai intime ale convertirii acționează la nivel individual. Convertirea reprezintă în același timp, o schimbare de apartenență și o schimbare de identitate.

Convertirea unui individ echivalează cu asumarea unei noi identități. Trecerea de la o comunitate la alta, înseamnă schimbarea atât a identității, cât și a cadrului social (comunitatea sau universul social), al

acestei identități, fiind sub acest unghi o transformare psihologică de mare amploare².

În fenomenul de convertire se pot distinge două tipuri de schimbări³: schimbarea *manifestă* (imediată, publică) și schimbarea *latentă* (temporizată, privată, indirectă). Combinarea acestor două tipuri de schimbări, relevă existența a patru pattern-uri posibile:

Schimbare manifestă	Schimbare latentă	Pattern
Da	Da	Acord total
Da	Nu	Complezență
Nu	Da	Convertire
Nu	Nu	Dezacord

(Mugny & Perez, 1986, p. 139, în S. Laurens, p. 77)

Cele două forme de schimbare, schimbarea publică, manifestă, cunoscută de ceilalți și schimbarea personală, secretă, cunoscută doar de individul însuși și de câțiva apropiați, nu corespund aceluiași determinant. De fapt, determinanții răspunsurilor publice și cei ai opiniei intime sunt foarte diferiți.

După cum au demonstrat numeroase cercetări de psihologie socială și de sociologie, există două niveluri de credințe sau opinii. Pe de o parte, ceea ce gândește individul, propria sa opinie, „ceea ce crede și ce vede”, iar pe de altă parte, ceea ce spune celorlalți despre „ceea ce crede și ce vede”. Or, ceea ce spune celorlalți poate corespunde opiniei sale intime, dar poate fi vorba de ceea ce crede că *trebuie* să spună celorlalți. Ba chiar se întâmplă uneori, ca ceea ce spune celor din jur să difere total de opțiunea intimă. Deci, între opinia sau credința personală și opinia sau credința publică, pot să apară disocieri, fapt care impune cunoașterea mecanismelor psihologice care o produc.

² S. Laurens, *Les conversions du Moi. Essais de psychologie sociale*, Paris, Desclée de Brouwer, 2002, p. 87.

³ *Ibidem*, p. 77.

Complezența, de exemplu, corespunde conversiunii forțate. În public, individul afirmă o credință sau o combate (chiar renunță la ea!), însă într-un context privat, nu face același lucru sau acționează exact pe dos⁴.

O serie de informații furnizate de studiile cu privire asupra cauzelor, evoluției, duratei și consecințelor temporare sau definitive, au demonstrat că procesele de convertire pot decurge în două moduri: fie lent, cu progrese și reacții de recul, până la consumarea finală a procesului; fie brusc, pe neașteptate, ca în cazul unei crize sau al unei erupții, conducând în final la transformarea totală a omului. Convertirea este o criză liberatoare, care presupune un antecedent; ea nu este efectul meditației, al unor elemente exclusiv sau îndeosebi intelectuale.

Fără îndoială, convertirea presupune cauze profunde, atât raționale, cât și mistice, care nu apar spontan. Conversiunea nu acționează doar asupra inteligenței, ea presupune o transformare radicală a instinctelor, tendințelor și obișnuințelor, a felului de a simți și acționa, o metamorfoză care se produce în structura profundă a personalității individului, la nivelul sentimentelor și voinței sale.

Se poate folosi o altă formulă, mai potrivită: orice conversiune este o *inerție a valorilor*. Acest fapt este evident, deoarece convertitul distruge ceea ce a adorat și adoră ceea ce a distrus dar, de îndată ce intervine o judecată de valoare, apelează la logica afectivă⁵. În conversiune, judecățile de valoare conștiente sunt de aceeași natură cu judecățile de valoare inconștiente. În conversiunile lente, perioada de incubație este traversată de veleități care nu-și ating scopul și care seamănă cu niște construcții parțiale și provizorii.

Există numeroase confesiuni ale convertiților, în care aceștia povestesc că înainte de convertire sunt neliniștiți, nemulțumiți de sine și de ceilalți, manifestă dezgust pentru toate, neputință în ceea ce privește împlinirea dorințelor și trăirea plăcerii; după conversiune se instalează un sentiment de bucurie, apoi de pace și de liniște: „totul capătă o nouă înfățișare”. Convertirea este total diferită de schimbarea de dispoziție, considerată o cauză și nu un efect al convertirii. Transformarea din travaliul psihic „subteran” se reduce la o judecată defavorabilă asupra vieții de până atunci și la o judecată favorabilă asupra vieții renăscute. Or, tocmai aici este

⁴ *Ibidem*, p. 78.

⁵ Th. Ribot, *Logica sentimentelor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, pp. 92-97.

aspectul cel mai important care trebuie notat. Trăvialul care începe la nivel subconștient se rezolvă printr-un aport intelectual: o nouă credință, un nou ansamblu de idei și de precepte structurate.

Constituirea și adoptarea unui ideal sunt la convertit, rezultatul unui asemenea ansamblu de judecăți care converg spre același scop și aceeași concluzie: totul se petrece *ca și cum*, în stare latentă, o sumă de judecăți de valoare s-ar acumula în virtutea unui mecanism descris anterior.

Convertirea nu se rezumă la o schimbare de credințe religioase sau morale; ea este o renunțare la un model cultural, dar, în egală măsură, reprezintă adeziunea la un nou model⁶. Convertirea unui individ este, de asemenea, o schimbare de familie, de reprezentări, de credințe și de semnificații. O credință este un sistem de idei, investit cu o realitate pe care individul o consideră superioară și de preferat oricărei altei realități. În procesul de convertire, un sistem de credințe este înlocuit un altul nou, această substituție fiind asimilată unei sugestii operate de alți indivizi sau autosugestiei.

Personalitatea se definește și se construiește în grup sau în societate; *a se converti*, înseamnă deci a suferi o transformare fundamentală la nivelul întregii personalități, dar înseamnă și a părăsi un grup, pentru a intra în alt grup.

2. Personalitate, identitate și convertire: Individul uman este *unitas multiplex*...

Este general admis că fenomenele psihologice sunt unitare și organizate într-un singur ansamblu, formând individul și personalitatea sa. Individul, este prin definiție ceea ce nu se divide, ceea ce formează o unitate (din latinescul « *individum* », un corp indivizibil). Ideea că individul formează o unitate indivizibilă pare naturală, precisă și morală.

Ideea că spiritul este un ansamblu unificat, care nu lasă să se presupună diviziunea sau convertirea, domină și astăzi în psihologia personalității. De unde, rezultă necesitatea de a găsi un model adaptat individului uman, un model psihologic care să poată integra cazurile de convertire, deci un model al omului divizat, neunificat.

În anumite situații, personalitatea, rezultantă a interacțiunii dintre doi factori inseparabili, individ și mediu, poate deveni destul de variabilă. A

⁶ J.-L. Blaquart, *La conversion religieuse*, Paris, Édition Imago, 2000.

pretinde că personalitatea umană este labilă și că uneori este susceptibilă de mari schimbări, contrazice ideile tradiționale cu privire la stabilitatea și consistența personalității, știindu-se că unitatea Eului a constituit multă vreme o dogmă de neclintit.

În convertire, identitatea individuală se modifică. Mai întâi subiectiv, întrucât convertitul însuși este cel care resimte această schimbare, la nivelul personalității, în raporturile sale cu lumea. Apoi, din punct de vedere social, deoarece convertitul renunță la o identitate, la un loc în comunitate, pentru a adopta o altă identitate și a ocupa un alt loc în societate. Oricare ar fi tipul schimbării, convertire religioasă, schimbare de ideologie, schimbarea unei poziții sociale, aceasta conduce la abandonarea unei poziții, unui rol stabilit, pentru ca după schimbare, să-și asume o nouă poziție, un nou statut⁷.

P. Janet a studiat îndelung problema personalității și a unității sale, precum și problema identității. El definea astfel identitatea: „un fel de unitate în timp, care traversează multitudinea evenimentelor și fenomenelor”. Această unitate a identității sau a personalității, corespunde unei construcții sociale, fiind o invenție umană. „*Personalitatea este mai ales opera societății umane, o operă socială. Este de la sine înțeles că ea a fost creată de oameni, pentru a se dispune într-o ierarhie socială. Societatea este cea care a inventat și a născut personalitatea*”⁸. Astfel, schimbând comunitatea, societatea, grupul, spune autorul, se schimbă cu necesitate și personalitatea.

Dintre toate elementele care formează personalitatea, cel mai activ, după apartenența etnică, este acela care determină criteriul fundamental al grupării sociale căreia îi aparține un individ. Membrii unui grup prezintă adesea, foarte multe caracteristici identice, turnate ca într-un „țipar” de ideile, opiniile sau de comportamentul similar care le este impus. Opiniile și judecățile lor sunt în general înrudite, deoarece fiecare grup social este extrem de nivelator, iar originalitatea nu este tolerată în cadrul său. Datorită grupului de apartenență, indivizii au un mod de a acționa și de a reacționa destul de constant și, tot datorită lui, personalitățile amorfe⁹ își găsesc orientarea și suportul în viață.

⁷ S. Laurens, *Les conversions du Moi. Essais de psychologie sociale*, Paris, Desclée de Brouwer, 2002, p.17.

⁸ *Ibidem*, p. 108.

⁹ Personalitățile amorfe nu sunt organizate prin niciun *pattern* definibil, apărând în viața socială ca victime ale imitației, modei, sugestiei colective sau snobismului.

Întrucât individul nu aparține doar unui singur grup, se poate presupune că el are tot atâtea Euri, pentru fiecare din grupurile de apartenență. De aici, rezultă practic o fragmentare a personalității în diferite Euri care se pot nega, se pot contrazice sau se pot armoniza între ele. Sunt însă cazuri, când individul uman poate fi dublu sau cel puțin dublu, adică poate avea două sisteme de credințe diferite, fără ca aceste sisteme să intre în conflict unul cu celălalt.

Implacabila întrebare: „dacă avem un singur Eu sau mai multe?”, revine și în cazurile de convertire a personalității. Și, dacă avem mai multe Euri, sunt ele simple „interfețe” ale unui Eu unic și indivizibil sau, în egală măsură, Eul este o construcție socială? Gustav Le Bon consideră Eul o „sumă” rezultată din adăunarea nenumăratelor „Euri celulare”, fiecare celulă contribuind la unitatea Eului. Individul uman exteriorizează în fiecare zi Eul social sau Eul artificial, format din elemente generate de mediul social¹⁰.

Studiind mecanismele psihosociologice ale schimbării, S. Moscovici (1987), ajunge la concluzia că sinteza este cea care facilitează integrarea multitudinii de Euri și de „fațete” ale personalității.

Concepția despre un Eu unitar și integrat, se sprijină pe rațiunea conștientă și pe logică însă, adesea, legile inconștientului, sentimentele individului și exigențele contextului social sunt predominante; ceea ce pentru logică și conștiință este incompatibil, disonant și fals, poate să „coexiste” și să fie adevărat în ceea trăiește și simte un individ într-un context social dat.

Acceptând ideea unui Eu unitar, convertirea nu se poate face decât progresiv, în etape, pe câteva paliere psihologice. Dimpotrivă, dacă se admite concepția unui Eu disociat, convertirea se poate face progresiv sau brusc, ca în cazul în care, un sistem dominant de atitudini devine secundar și este înlocuit de un altul, aflat până în acel moment într-un plan secund. (Pe acest principiu al alternanței, se sprijină micile schimbări din viața cotidiană.)

Convertirea este fenomenul prin care un al doilea Eu (Eul secund), substituie Eul inițial (Eul de bază). Convertirea se explică prin deplasarea de la periferie spre centru, a unui grup de idei și credințe religioase, politice, sociale, și invers, ca fenomen care se desfășoară în afara conștiinței, prin cerebrație inconștientă. Uneori, această deplasare sau conversiune se

¹⁰ G. le Bon, *Opiniile și credințele*, București, Editura Științifică, 1995, p. 46.

produce rapid, dar constituirea sistemului care devine dominant și va ocupa locul central, se face lent, periferic; chiar dacă substituția este rapidă, ca în cazul convertirii imediate, este necesară o îndelungată construcție anterioară, care înlocuiește construcția inițială (dominantă). Pentru a înțelege fenomenul de convertire, trebuie admis că personalitatea care apare ca rezultat al convertirii era deja prezentă cu mult înainte, dar într-o formă ascunsă, latentă¹¹.

3. CONVERTIREA: FENOMEN PSIHOPATOLOGIC VERSUS FENOMEN SOCIAL

În literatura psihologică și sociologică, există două concepții fundamentale care concentrează studiul, observații și experimente cu privire la fenomenele surprinzătoare care apar în convertire¹². Este vorba de studiile asupra somnambulismului, care au marcat cercetările psihologice din secolul al XVIII-lea și secolul al XIX-lea și de studiile asupra rolurilor sociale și jocului de rol (concept care apare la începutul secolului XX).

Capacitatea individului de a prezenta alternativ personalități sau identități diferite, a fost observată, în special datorită fenomenelor de hipnoză și de personalitate multiplă. Expresia unei asemenea potențialități, „scoate” individul din domeniul psihologiei și îl plasează în sfera psihopatologiei. Teoriile cu privire la personalitatea multiplă deschid o perspectivă foarte interesantă pentru studierea fenomenului de conversiune.

Vreme îndelungată, Pierre Janet n-a adoptat decât o perspectivă psihologică și a considerat aceste schimbări drept fenomene patologice. În lucrările sale din 1895, Janet presupune că adiacent personalității normale, poate exista și o personalitate secundă. O personalitate cu propria sa identitate, cu propriile sale preferințe și capricii...

Odată cu admiterea posibilității unei existențe multiple sau a coexistenței mai multor personalități la același individ, se înțelege mai ușor fenomenul personalităților alternante și, mai ales, este furnizată o primă explicație la ceea ce se întâmplă în convertirea imediată.

¹¹ S. Laurens, *Les conversions du Moi. Essais de psychologie sociale*, Paris, Desclée de Brouwer, 2002, p.126.

¹² *Ibidem*, p.12.

O teorie ce ancorează în social schimbările de personalitate, se dovedește a fi extrem de utilă, deoarece facilitează studierea determinantilor psihosociali ai personalității și ai predestinărilor istorice.

William James studiază psihologia convertitului din perspectiva unei psihologii intraindividuale. Deoarece fenomenele de conversiune se raportează la probleme de identitate socială, evident, descrierea convertirilor este foarte importantă și bogată pentru psihologia socială.

În ceea ce privește conceptul de rol, dacă psihologia a adus câteva observații semnificative, în special prin terapiile pe bază de psihodramă sau prin experimentele asupra schimbării de atitudine, consecutivă jocului de rol, acesta s-a dezvoltat mai ales în sociologie, unde devine „conceptul-cheie” al unui ansamblu de teorii.

Astfel, psihopatologia sau etnologia aduc dovada unei potențialități individuale de a interpreta atât de bine un rol, încât cineva pare a fi un altul (de exemplu, „joacă atât de bine rolul altuia!”). Aceste studii dovedesc o extraordinară capacitate a individului: aceea de a fi un actor remarcabil...

3.1. Disociere și convertire: normal sau patologic?

Psihicul uman are o proprietate fundamentală: disocierea; astfel, se pot explica schimbările rapide și radicale (cum ar fi cele care se observă în conversiunea religioasă, politică etc.). Gradul și capacitatea de disociere a structurilor psihice care formează personalitatea, depind în mare măsură de stabilitatea acesteia, precum și de importanța schimbărilor de mediu la care este supusă. Disocierea va varia în raport cu impactul impresiilor pe care le-a suferit anterior.

Studiile clinice realizate la sfârșitul secolului al XIX-lea de medicul francez Pierre Janet asupra somnambulilor și a persoanelor hipnotizate, relevă stranii facultăți mintale, și anume: dedublarea personalității, existența unor memorii alternative, capacitatea deosebită de a imita. În același timp, ilustrul său confrate american, William James, se preocupa de psihologia credințelor și a convertirii religioase. Or, fenomenele de convertire studiate de James, dovedesc și ele schimbări foarte rapide și cu adevărat bulversante, în cursul existenței unui individ, având drept consecință apariția unei noi personalități.

Cele două mari teorii, elaborate de cei doi savanți, în aceeași perioadă de timp, ca urmare a observării unor fenomene similare: convertire, personalitate multiplă, somnambulism, sugerează un același model de funcționare psihică în care Eul nu constituie un element

centralizator și unificator, ci dimpotrivă, este o entitate ce „găzduiește” diverse grupări de idei sau sentimente, după cum afirma James.

A explica constituirea unei personalități sau a unei identități, reprezintă o problemă în sine, extrem de complexă. Or, teoriile lui Janet și James, nu numai că descriu constituirea personalității dominante, dar explică și geneza personalităților secunde.

3.1.1. Teoria lui Pierre Janet

„Dezintegrarea” psihologică este o stare patologică ce dă naștere la grupuri inegale de gândire, de importanță relativă. Așa cum arătau observațiile lui Janet, fiecare grupare de idei sau de sentimente își are propria viață, independentă de celelalte (sau de cealaltă, dacă există doar două grupări). Aceste grupări sunt străine unele de altele, din simplul motiv că atunci când una este activă sau dominantă, celelalte sunt mascate, ascunse, inconștiente.

Teoriile anterior amintite explică limpede un anumit fenomen psihologic cu privire la schimbările radicale pe care le poate cunoaște un individ de-a lungul vieții: personalitatea dominantă până la un anumit moment dat, „lasă loc liber”, unei personalități numită secunde¹³ care, din acel moment, poate „re-orienta” complet viața individului. Opoziția acestor două vieți, precum și rapiditatea schimbării personalității, l-au determinat pe Janet să conchidă că personalitatea ce apare ca rezultat al convertirii, trebuie să fii fost deja prezentă dinainte, dar în formă latentă sau într-un plan secund. Conform acestei logici, faza de revelație din convertire, constă deci în fenomenul de substituire: personalitatea secundă trece în prim plan și ghidează existența individului.

Convertirea constă în aceea că o personalitate secundă, trece în prim plan, devenind dominantă. Pentru Pierre Janet coexistența celor două personalități înainte de conversiune, semnaleză prezența unei patologii.

Janet subliniază că aceste personalități se construiesc pe baza elementelor care scapă sintezei mintale. Altfel spus, se formează din „reziduuri” sau din „deșeuuri” psihice. Cu o astfel de concepție teoretică, este greu de crezut că aceste personalități secunde ar putea fi capabile să

¹³ Théodule Ribot admite „*existența la om a unei subpersonalități ascunse, inconștiente care guvernează personalitatea conștientă*”. Pornind de la această premisă, el distinge două forme ale inconștientului: (1) inconștientul static – care stochează experiența fixată în cursul vieții; (2) inconștientul dinamic – care elaborează combinații incoerente sau adaptate, invenții absurde sau geniale.

„conducă”, în mod practic și eficient, viața individului. Un ansamblu psihic rezidual, are mai multe „șanse” să producă haos în interiorul unei personalități organizate. Din punct de vedere teoretic, aceste personalități secundare, ar fi deci fundamentale patologice. Din păcate, o astfel de concepție domină și astăzi, în marea majoritate a teoriilor psihologice.

Potrivit acestui mod de construire a personalității secundare (apărută din momentul în care personalitățile încep să alterneze), indivizii ar trebui să abandoneze personalitatea lor de origine, care este rezultat al socializării, în favoarea unei personalități haotice sau patologice. Mai mult, pentru a explica fenomenul de convertire religioasă sau politică a personalității, trebuie nu doar să înțelegem cum s-a putut constitui personalitatea secundară, dar și cum s-a organizat inteligent, și cum această organizare este adecvată comunității spre care se îndreaptă convertitul.

În convertire, transformarea personalității se produce în plan conștient, cu rezolvarea conștientă a conflictului intrapsihic spre deosebire de personalitatea multiplă, unde totul se produce la nivel inconștient.

Dacă în cazul convertirii, se pot observa în timp, etapele pe parcursul cărora individul „numai este el însuși”, ci devine un altul, în cazurile de personalitate multiplă trecerea de la o personalitate la alta, se face brusc. Mai mult, diferitele personalități pot alterna și, mai ales, pot coexista.

În cazurile de dublă personalitate cele două personalități se succed una alteia, fiecare având memorie proprie, una ignorând-o pe cealaltă. Astfel, Victor Race, primul caz de somnambulism descris de marchizul de Puységur în 1786, constituie un exemplu extraordinar de schimbare de personalitate. În stare de veghe, Victor Race este un țăran naiv și incult, în timp ce în starea de somnambulism este un savant subtil.

Chiar dacă memoria nu este singurul element care asigură identitatea și continuitatea individului, ea este o formă vizibilă a acesteia; în tulburarea disociativă (personalitatea multiplă), schimbarea personalității se reduce în special la alternarea la nivelul memoriei, caracterului și sentimentelor și, în cazuri mai rare, chiar modificări de identitate sexuală.

În ceea ce privește conversiunile, lucrurile stau altfel. Există o sciziune a vieții, însă în principal se poate spune, că exclusiv în planul sentimentelor și al acțiunii. Criza odată încheiată, convertitul își renegă trecutul, dar nu îl ignoră, iar la nivelul memoriei sale nu se produce nicio schimbare. El nu a devenit un altul, decât în ceea ce privește credința, opiniile, comportamentul. Convertirea nu determină variații intelectuale. De

exemplu, ateul poate deveni pios sau libertinul un sfânt, dar în ceea ce privește lucrurile străine de noua sa credință, el le evaluează prin aceleași raționamente dinaintea convertirii. Se poate deduce că, orice conversiune este o alterare parțială a personalității, în elementele sale afective.

Însă, teoria lui Janet „nu face față” unor exigențe esențiale: ea nu explică organizarea personalității secundare și nici felul în care se produce adecvarea acesteia la o nouă comunitate. Ținând cont că personalitatea secundară se structurează pe „reziduuri”, chiar dacă se presupune că elementele psihice se pot regrupa și structura inteligent, acest nou grup psihic nu poate să realizeze prin el însuși o personalitate adaptată la o comunitate socială existentă deja, o comunitate străină în fond, primei socializări a individului.

3.1.2. Teoria lui William James

Dedublarea semnifică faptul că individul adoptă gânduri, credințe și practici, în funcție de universul social dominant. Dacă acest univers se schimbă, gândurile, credințele și practicile se schimbă și ele. *„De îndată ce un individ a fost plasat, simultan sau succesiv, în diferite medii sociale neomogene, uneori contradictorii, sau în universuri sociale relativ coerente, dar prezentând sub anumite aspecte, diverse contradicții, atunci avem de a face cu o raportare la o lume neomogenă, incoerentă, fragmentară, care dă naștere la practici variate, în funcție de situația socială în care individul respectiv trebuie să funcționeze și să se actualizeze”*¹⁴.

Această dedublare apare ca un model care se sprijină pe capacitatea de disociere a psihicului uman, pe alternanța unei personalități adaptate într-un univers social, cu o alta adaptată unui alt univers. Explicarea conversiunii de tip alegere a unui univers social (o conversiune prin care individul schimbă mediul social), se sprijină pe același principiu: există prezența simultană sau succesivă a două universuri pe care individul le interiorizează în paralel, adică independent unul de celălalt, după care trece dintr-unul în celălalt (în general, primul univers este furnizat de socializare, în timp ce al doilea, se construiește mai târziu).

În mod evident, acest tip de dedublare diferă de cea patologică, descrisă în psihologie. Acest tip de dedublare este normal, din punct de

¹⁴ Lahire (1996) citat în S. Laurens, *Les conversions du Moi. Essais de psychologie sociale*, Paris, Desclée de Brouwer, 2002, pp.160-161.

vedere sociologic, și chiar necesar: atunci când cele două universuri sociale sunt prezente, fără ca dedublarea să se producă, individul este fie inadapdat într-unul din cele două universuri (medii sociale), fie se află în situația de a confunda aceste două universuri și trăiește deci, într-o confuzie permanentă.

Problema normalului și a patologicului, din punct de vedere al sentimentului pe care îl trăiește individul convertit, poate fi explicată astfel: înainte de conversiune subiectul este adesea dezorientat, trăiește sub „povara” tensiunilor intrapsihice, se simte scindat interior, fiind cuprins de o stare de prăbușire interioară, de incertitudine; în schimb, după convertire trăiește un sentiment de unificare. Citându-l pe William James, putem spune că prin convertire se „restabilește ordinea și unitatea individului”, reducându-se gradul de instabilitate și de insatisfacție psihologică. Convertirea este unul dintre procesele prin care individul poate să-și regăsească unitatea, fericirea¹⁵. Deci, dacă înainte de convertire se poate admite că starea psihică a individului ar avea caracteristici psihopatologice, după convertire ea pare a fi normală.

Ca o concluzie, putem spune că trebuie să fim de acord cu William James, atunci când prin convertire admitem că o personalitate o înlocuiește pe cealaltă și, să-l aprobăm pe Pierre Janet, atunci când susține că această personalitate nouă ce se substituie celei vechi este preexistentă convertirii, ea constituindu-se într-o formă latentă, disimulată, înainte de producerea convertirii.

3.2. Convertirea ca fenomen adaptativ: dimensiunea socială a convertirii

O parte din misterul convertirii aduce o rază de lumină în înțelegerea relației dintre psihologic și social, dintre individ și grup.

Convertirea este schimbarea universului social sau cultural, produsă de o disonanță cognitivă influențată de context (situație), având drept scop reducerea sau anularea acestei disonanțe. Ideea pe care se sprijină disonanța cognitivă (ca și alte teorii cognitive, este cea a dorinței de a găsi o logică determinată nu doar intrinsec, ci și extrinsec, de obiecte și evenimente exterioare). Or, contextul social fiind variabil, nu se poate preciza dacă o cogniție este consonantă sau disonantă, fără a preciza situația care mobilizează atitudinea care îl determină pe individ să se convertească.

¹⁵ V. B. Gillespie, *Religious Conversion and Personal Identity: How and Why People Change*, Marquette University, Religious Education Press, 1979.

Cercetările actuale tind să dea convertirii o explicație psihosociologică. Formele pe care le iau convertirile (traseu intelectual îndelungat, convertire imediată, conținuturi halucinatorii) sunt strâns legate de caracteristicile societății în care apar. Indivizii adoptă o serie de credințe și opinii, în funcție de exigențele societății. De exemplu, indivizii pot să elaboreze și să mențină (individual sau în grup), un sistem dublu de credințe (ceea ce cred și afirmă în particular, fiind diferit de ceea ce afirmă și cred în public).

3.2.1. Rolul - un intermediar între individ și societate

Lumea este o vastă piesă de teatru, iar participarea individului la „viața lumii” devine joc de rol. În această optică adoptată de Moreno, rolul este o unitate de cultură¹⁶. Socializarea constituie, pe de o parte, integrarea și, pe de altă parte, învățarea percepției, expresiei și invenției acestor unități. Marea diferență dintre scenă și viață este că, pe scenă, succesiunea interacțiunilor este predefinită. O altă diferență este că, în piesă regizorul este cel care distribuie rolurile. Societatea face aproximativ același lucru, dar distribuția se face pe o altă scală de timp; societatea atribuie un rol predefinit fiecărui individ. Acest rol va deveni dominant pentru el, iar societatea va aștepta ca individul să joace bine acest rol.

Fie că o dorește sau nu, „individul urmează linia de conduită care-i servește să-și exprime cel mai bine punctul de vedere despre o situație dată”¹⁷. Rezultă astfel o imagine a Eului pe care ceilalți o presupun ca fiind adoptată de individ. În consecință, individul se poate atașa excesiv de una din fațetele Eului, temându-se că „ar putea să o piardă”. Persoana va încerca deci să păstreze aparența, urmând liniile de acțiune care-i conferă o imagine de sine consistentă. Cu toate acestea, „fațeta socială” nu este decât „un împrumut pe care i-l oferă societatea”: dacă nu va fi demn de acest lucru, creditul îi va fi retras. Prin atributele care îi sunt acordate și prin *aparență*, orice om devine propriul său stăpân. Aceasta este, de fapt, constrângerea socială fundamentală.

Moreno apreciază că: „*fiecare individ deține un evantai de roluri pe care ar dori să le interpreteze și care rămân potențial active, la diferite stadii de dezvoltare. Presiunea activă pe care aceste posibilități o exercită*

¹⁶ J. L. Moreno, *The Essential Moreno. Writings on Psychodrama, Group Method and Spontaneity*, New York, Springer Publishing Company, 1987, pp. 13-20.

¹⁷ Erving Goffman (1974) citat în S. Laurens, *Les conversions du Moi. Essais de psychologie sociale*, Paris, Desclée de Brouwer, 2002, pp. 174-175.

asupra rolului social manifest al individului, provoacă adesea un sentiment de anxietate”.

Ideea de rol este fundamentală, întrucât asumarea rolului altui individ, permite sesizarea și înțelegerea a „ceea ce face și ce spune celălalt”. Individul uman „are o personalitate”, consecință a apartenenței la o comunitate, a asumării influenței asupra comportamentului, a instituțiilor din comunitate. Rolurile sunt interfețele propriei persoane în contexte diferite; atunci când individul interpretează un rol, el dovedește capacitatea de a intra în pielea unui personaj, demonstrând prin aceasta că și-a apropiat universul acestui personaj; când această interiorizare este efectivă, rolul decurge de la sine.

Prin analogie cu teatrul, societatea nu se rezumă la un joc de reacții automate și sistematice ale individului la stimulări. Reacțiile unui individ aparținând unei comunități, constituie *sisteme de atitudini organizate*, pe care acesta le împărtășește cu ceilalți membri ai comunității. Prin socializare, indivizii au interiorizat la nivelul Eului aceste sisteme de atitudini organizate, care le orientează reacțiile la mediu. Astfel, derularea procesului social urmează anumite căi pregătite și structurante, dar nedeterminate. Eul, ca impregnare a unui sistem social constituit din atitudini organizate este actualizat de reacțiile celorlalți, fiind obligat să integreze noi realități și semnificații. Elementul structurant al societății, cât și al reacțiilor individuale este, de fapt, ansamblul rolurilor pe care fiecare individ trebuie să le asume, pentru a putea coopera la nivelul diferitelor interacțiuni.

3.2.2. Interacționismul simbolic

Pentru o întreagă ramură a sociologiei, societatea și interacțiunile sociale se sprijină pe această capacitate a individului de a juca un rol și de a se schimba. Patologicul și contingentul din psihologie sunt, în linii mari, normalul și necesarul din sociologia interacționistă. Ralph Linton se numără printre sociologii care au descris necesitatea „omului-actor”. El arată că, mai curând trebuie considerat normal acel ins care joacă un rol specific, decât acela care nu interpretează niciun rol. Moreno considera că un rol devine specific atunci când este frecvent interpretat, când atât interpretul, cât și mediul său s-au obișnuit cu el. Un rol specific pe care anturajul îl poate suscita, solicita și chiar impune, dar totuși un rol...

Convertirea echivalează cu o schimbare de rol, cu același titlu ca al oricărei alte schimbări ce se poate produce în viața unui om. Am putea

spune că, fiecare individ posedă, în principiu, o paletă de roluri, roluri pe care le poate interpreta și pe care trebuie să și le asume, astfel încât, în anumite situații date, să poată reacționa corect.

În interacționismul simbolic, una dintre numeroasele și cele mai importante continuări ale ideilor lui James, găsim o mare parte din răspunsurile referitoare la adecvarea socială a personalității secundă. În loc să se concentreze în jurul personalității, concept puternic individualizant, interacționismul insistă asupra rolurilor (rolul fiind considerat un concept intermediar între individ și societate).

În teoria dezvoltată de George Herbert Mead (1963), identitatea subiectului este alcătuită dintr-o multitudine de roluri pe care acesta trebuie să fie capabil să și le asume în calitatea sa de membru al societății, astfel încât să interacționeze cu ceilalți.

Ansamblul rolurilor este furnizat de societate și definește identitatea, Eul fiecărui membru al respectivei societăți. În această teorie, ca și în teoria psihodramei a lui Moreno (1965), domină ideea că individul are o „aptitudine” firească de a interpreta roluri, atât rolurile sale, adică pe cele care sunt dominante pentru el și corespund situației obiective în care se află, cât și pe cele ale indivizilor cu care interacționează. Schimbările de personalitate, considerate excepționale și patologice în opinia lui Janet, sunt normale și necesare, în viziunea lui Mead, întrucât, pentru a interacționa, individul trebuie să fie în măsură să adopte rolul celuilalt. Mead postulează că: *„interacțiunea socială presupune ca fiecare individ să dețină semnificațiile atitudinilor celorlalți pentru a putea reacționa la acestea, și pentru ca reacția sa să fie semnificativă pentru ceilalți”*.

Din această perspectivă, socializarea individului este „învățarea” aptitudinii de a asuma rolul altuia. El își asumă, de fapt, cel mai frecvent, un număr de roluri dominante, care definesc cel mai bine personalitatea sa.

Interacționismul simbolic furnizează un posibil răspuns cu privire la convertirea de tip special, cum ar fi schimbarea unui individ în interiorul societății în care trăiește: individul va juca vreme îndelungată un nou rol care va înlocui rolul dominant, lucru ce se produce, de altfel, cu regularitate. Noul rol, pe care de fapt individul și-l asumă înainte de convertire, devine dominant, fiind preluat din exterior de la un alt individ, prin interiorizări de interacțiuni succesive.

Socializarea introduce individul într-o comunitate, îi furnizează acelei comunități limbajul și intențiile sale structurante, filosofia ei despre viață și lume. În interiorul acestei comunități, individul poate să-și schimbe

cu ușurință poziția, rolul dominant, întrucât posedă un bagaj suficient de cunoștințe sociale, pentru a-și găsi și asuma un rol nou.

Pentru a se integra într-o nouă comunitate, individul trebuie să se „construiască” pe sine, să interiorizeze un nou univers social. Este cazul, de exemplu, al unui individ care s-a născut într-o anumită cultură și trăiește în alta. Ceea ce se întâlnește întotdeauna în spatele acestei convertiri este acea extraordinară proprietate a Eului uman, de a se disocia. (Avem în vedere disocierea normală, nu pe cea patologică!). Diferitele Euri sau diferitele personaje pe care le interpretăm în funcție de context stau la baza dezvoltării și adaptării noastre sociale.

Eul poate prezenta mai multe „fațete”, fiecare din ele corespunzând unui rol specific, într-o comunitate dată. Cea mai puternică disociere la nivelul Eului, constă în interiorizarea în paralel, a mai multor universuri sociale.

Convertirea personalității poate fi considerată *un tip de adaptare de importanță vitală*. În acest caz, conversiunea este un fenomen normal, întrucât ea constituie mijlocul prin care individul se adaptează la noile condiții. Aceasta este logica în care se situează teoriile lui Sarbin și Jones din 1956, conform cărora: *„personalitatea care reușește să o înlocuiască pe cea veche, se găsește într-o situație mai bună, pentru a face față multiplelor exigențe ale unei vieți sociale mai complexe”*.

3.2.3. Convertire – integrare: alegerea idealului Eului

Orice societate este purtătoare de modele, de tipuri ideale, iar fiecare individ interiorizează și integrează aceste modele. Convertirea nu constituie o simplă conformare la unul din tipurile de idealuri sau modele furnizate de societate, ci mai întâi de toate, este alegerea unui alt univers și, apoi, armonizarea personalității cu unul din modelele propuse de universul ales. Ea își găsește o parte din forță, în voința anumitor indivizi de a atinge unul din aceste idealuri propuse sau impuse de societate ¹⁸.

Se poate ca un individ să compare în mod subiectiv, starea, situația sa cu acele tipuri ideale. În această logică, o judecare prea aspră a propriei stări, a modului de a trăi, a pasiunilor proprii, indică alegerea unuia sau mai multor tipuri de idealuri, iar perceperea distanței existente între sine și idealurile sale, poate genera conflicte. Personalitatea, ca tot unitar, deși se află între două sisteme stabile, trăiește un conflict intern foarte intens. Acest

¹⁸ *Ibidem*, p. 45.

conflict intern marchează profund unitatea existențială a individului. Fără conflict, convertirea nu este posibilă, întrucât tocmai conflictul este cauza principală a convertirii imediate sau instantanee.

Principalele motive care duc la convertirea individului pot fi: credința, oportunismul (atunci când individul nu rezistă la presiuni) sau conformismul. Pentru a face posibile distincții între diferitele forme de convertire, trebuie să înțelegem nu numai starea sau „motivația” individului înainte fenomenului conversiv, dar trebuie să înțelegem logica psihologică a reorganizării personalității după convertire. O posibilă schemă, a motivelor care determină convertirea, și a rezultatelor ei, din dublă perspectivă, psihologică și sociologică, ar putea fi următoarea:

	Înainte de convertire	După convertire
Aspect psihologic	Viață nesatisfăcătoare	Liniște interioară
Aspect sociologic	Devianță	Moralitate, conformism

(cf. S. Laurens, 2002, p. 40)

Convertirile sunt schimbări de poziții sau de roluri, schimbări orientate adesea spre conformism, spre idealul Eului. Din punct de vedere sociologic, acest tip de convertire, realizat în vederea atingerii idealului Eului și, implicit, în vederea conformării sociale, pare un lucru destul de logic pentru că, în final, conduce individul spre întărirea unității personalității sale, spre o creștere a stimei de sine și spre o corectă conformare la regulile și normele sociale. Altfel spus, are un rol integrator. De exemplu, un individ deviant care nu se iubește pe sine dar, nici nu este iubit de alții, după convertire, poate dobândi dragostea celorlalți, dar poate ajunge și la iubirea de sine.

Stările psihologice ale convertitului se pot explica deci, sociologic, printr-o logică a conformismului, iar psihologic, prin rezolvarea unui conflict interior, produs de diferența dintre starea percepută și starea ideală, de diferența dintre Eu și idealul de Eu, care a generat acel sentiment negativ față de sine însuși .

3.2.4. Teoria habitusurilor

În mod obișnuit, analiza sociologică sau psihologică a vieții sociale arată că indivizii „poartă” de-a lungul existenței lor „poziția” pe care o ocupă într-un sistem social, sub forma unui habitus¹⁹, pe care-l pun ca pe un fel de veșmânt social, altfel spus, ei sunt persoane²⁰. În fața acestei dispoziții presupuse durabile, convertirea marchează un moment de ruptură, demonstrează în mod empiric că, anumiți indivizi pot scăpa de această „încorporare” a structurilor și istoriei sociale a comunității lor, fără a dispărea în social, fără a evada în anomie. În astfel de situații, ei vor „renaște” într-o altă comunitate, încorporând habitusurile acesteia. Convertirea demonstrează puterea structurantă a habitusurilor în viața socială, iar multitudinea acestor habitusuri, evidențiază capacitatea individului de a se mișca în multiple universuri sociale.

Mintea umană nu funcționează ca o „mașină”, cu rolul de a echilibra cognițiile. Pentru a găsi o explicație satisfăcătoare a convertirii, trebuie să presupunem că omul este pluralitate, și că una dintre principalele sale calități este disocierea, nu sinteza, așa cum s-a considerat multă vreme. Datorită acestei capacități pe care o posedă, numită disociere, individul poate încorpora habitusurile diferitelor comunități cu care interacționează. Habitusurile se pot „înscrie” la același nivel al personalității umane și să se amestece între ele, dar se pot înscrie în „locuri diferite”, provocând astfel o disociere, care-i va permite individului să treacă rapid de la un univers social la altul, jucând de fiecare dată, în fiecare din aceste universuri, un rol pertinent și adecvat.

Din punct de vedere psihologic, convertirea dovedește un lucru afirmat cu claritate, de Nietzsche în scrierile sale: „*identitatea este o mare iluzie*”, după cum „*conceptul de „individ” este fals*” pentru că, de fapt, „*noi suntem o pluralitate ce se construiește pe o realitate imaginară*”.

Bibliografie

¹⁹ Termen propus de É. Durkheim („împrumutat” de la habitusul tradiției aristoteliene), desemnează dispoziții psihice ce pot fi influențate, de exemplu, prin educație, dar care nu sunt nici inconștiente, nici involuntare; nici nu sunt determinate exclusiv în mod social și nici determinate exclusiv prin poziția pe care individul o ocupă în sistemul stratificării sociale. Mai mult, aceste dispoziții, nu determină nimic în mod mecanic, nici reprezentările și nici acțiunile subiectului. Habitus-urile trebuie concepute ca un fel de „cadru de referință” de la care individul se poate abate, mai mult sau mai puțin.

²⁰ Pierre Bourdieu citat în Laurens, *Les conversions du Moi. Essais de psychologie sociale*, Paris, Desclée de Brouwer, 2002, p. 290.

- [1] Baugnet, L. (1998). *L'identité sociale*, Paris, Dunod.
- [2] Bergeret, J. (1985). *La personnalité normale et pathologique*, Paris, Dunod.
- [3] Binet, A. (1998). *Dedublarea personalității și inconștientul*, București, Editura IRI.
- [4] Blaquart, J.-L. (2000). *La conversion religieuse*, Paris, Édition Imago.
- [5] Boudon, R.; Besnard, Ph.; Cherkaoui M.; Lécuyar B.-P. (coord.) (1996). *Dictionnaire de la sociologie*, Paris, Larousse.
- [6] Chabrol, H.; Callahan, S. (2004). *Mécanismes de défense et coping*, Paris, Dunod.
- [7] Chappuis, R. (1986). *La psychologie des relations humaines*, Paris, Presses Universitaires de France.
- [8] Chappuis, R.; Thomas, R. (1995). *Rôle et statut*, Paris, Presses Universitaires de France.
- [9] Dufrenne, M. (1972). *La personnalité de base. Un concept sociologique*, Paris, Presses Universitaires de France.
- [10] Gelder, M.; Gath, D.; Mayou, R. (1994). *Tratat de psihiatrie Oxford* (ed. a II-a), (trad. lb. rom.), Editat de Asociația Psihiatrilor Liberi din România și Geneva Initiative on Psychiatry.
- [11] Gillespie, V. B. (1979). *Religious Conversion and Personal Identity: How and Why People Change*, Marquette University, Religious Education Press.
- [12] Greenspan, S. I. (1989). *The development of the Ego: implications for personality, theory and psychotherapeutic process*, Madison, International Universities Press.
- [13] Hall, C. S.; Lindzey, G.; Campbell, J. B. (1998). *Theories of Personality* (4th ed.), New York, John Wiley & Sons.
- [14] Hampson, S. E. (1988). *The construction of personality: an introduction* (2nd ed.), London, Routledge.
- [15] Ionescu, Ș.; Jacquet, M.-M.; Lhote, C. (2002). *Mecanismele de apărare. Teorie și aspecte clinice*, Iași, Polirom.
- [16] Kaës, R. (1999). *Les théories psychanalytiques du groupe*, Paris, Presses Universitaires de France.
- [17] Kafka, J. S. (1999). *Realități multiple în psihanaliză*, București, Editura Trei.
- [18] Laplanche, J.; Pontalis, J.-B. (1998). *Vocabulaire de la psychanalyse*,

- Paris, Presses Universitaires de France.
- [19] Larsen, R. J.; Buss, D. M. (2005). *Personality psychology: domains of knowledge about human nature* (2nd ed.), Boston – Burr Ridge – Dubuque, McGraw-Hill.
- [20] Laurens, S. (2002). *Les conversions du Moi. Essais de psychologie sociale*, Paris, Desclée de Brouwer.
- [21] Le Bon, G. (1990). *Psihologia mulțimilor*, București, Editura Anima.
- [22] Le Bon, G. (1995). *Opiniile și credințele*, București, Editura Științifică.
- [23] Linton, R. (1970). *Fundamentul cultural al personalității*, București, Editura Științifică.
- [24] Maisonneuve, J. (1988). *La psychologie sociale*, Paris, Presses Universitaires de France.
- [25] Mead, G.H. (1963). *L'esprit de soi et la société*, Paris, Presses Universitaires de France.
- [26] Moreno, J. L. (1987). *The Essential Moreno. Writings on Psychodrama, Group Method and Spontaneity*, New York, Springer Publishing Company, p.13-20.
- [27] Postel, J. (sous la direction) (1995). *Dictionnaire de psychiatrie et de psychopathologie clinique*, Paris, Larousse.
- [28] Prince, M. (1971). *La dissociation d'une personnalité*, Paris, F. Alcan et Guillaumin.
- [29] Ribot, T. (1988). *Logica sentimentelor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- [30] Ribot, T. (1996). *Patologia personalității*, București, Editura Științifică.
- [31] Snyder, M. (1987). *Public appearances/ Private realities: The psychology of self-monitoring*, New York, Freeman.
- [32] Stoetzel, J. (1993). *La psychologie sociale*, Paris, Flammarion.
- [33] Widiger, T. A. (2000). „Personality disorders in the 21st century”, in: *Journal of Personality Disorders*, N° 14, pp. 3-16.
- [34] *** (2003). *Manual de diagnostic și statistică a tulburărilor mentale*, Ediția a IV-a Revizuită - DSM-IV-TR – 2000, (trad. lb. rom., coord. științific: A. Romilă), București Editat de Asociația Psihiatrilor Liberi din România.

Surse web:

- [35] <http://www.aapel.org/bdp/BLdsm.html>: *tulburări de personalitate, personalitățile patologice*.
- [36] <http://www.bdsp.tm.fr>: *Les mécanismes de défense*, autor: H. Chabrol, 2005.
- [37] <http://arjournals.annualreviews.org>: „Personality Architecture: Within-Person Structures and Processes”, autor: D. Cervone, in: *Annual Review of Psychology*, february 2005, Vol. 56, pp. 423-452.
- [38] <http://www.focusing.org/index.html>: „Une théorie du changement de la personnalité”, autor: E.T. Gendlin, in: P. Worchel; D. Byrne (eds.), *Personality Change*, New York, JohnWiley and Sons, 1964, (trad. F. Roussel).